

Sigita Barniškienė

Vytauto Didžiojo universitetas

sigita.barniskiene@vdu.lt

RECENZIJA

Anastasija Kostiučenko. Sprachen und ihre Sprecher in Litauen. Eine soziolinguistische Untersuchung zum sozialen Status des Litauischen, Polnischen und Russischen. (Kalbos ir jų vartotojai Lietuvoje. Sociolingvistinė lietuvių, lenkų ir rusų kalbų socialinio statuso analizė). Berlin: Logos Verlag, 2016.

Knygos įvade autorė pažymi, jog tai jos daktaro disertacija, apginta 2015 metais Greifswaldo Ernsto Moritzo Arndto universitete (mokslinis vadovas prof. Stephan Kessler, Baltistikos instituto direktorius). Kostiučenko pateikia apie save biografinių duomenų: ji gimė daugiakalbiame Lietuvos rajone – Trakuose, Vilniaus universitete studijavo lietuvių filologiją ir vokiečių kalbą, vėliau sekė kalbos ir komunikacijos magistro studijos Greifswaldo universitete. Iš šių faktų galime suprasti, kad domėjimasis lietuvių kalba, jos santykiais su kitomis kalbomis ir funkcijomis visuomenėje autorę domino jau seniai. Be to, autorei atrodo svarbus ir aktualus tautinių mažumų (rusų ir lenkų) ir jų vartojamų kalbų santykis su valstybine lietuvių kalba. Kalbos statusą autorė supranta kaip juridškai įteisintą ir kaip faktinę kalbos vartojimo aprėptį (plg. p. 18).

Kostiučenko pamini Loretos Vaicekauskienės 2006 metais pritaikytą ir aprašytą panašų į jos pasirinktą empirinio tyrimo metodą (Vaicekauskienė, Loreta. Anglų kalbos svetimžodžiai ir socialinis identitetas Lietuvoje. In: Darbai ir dienos 46, p. 65–77), kuris angliškai vadinamas matched-guise technique (užmaskuoto dvigubo kalbėjimo testas) arba kaukės testas. Jo esmę autorė aprašo metodinėje dalyje 3.1.1 poskyryje, kur ji įrodo, jog verta reaktyvuoti 1960 metais Kanados socialinio psichologo Wallace E. Lamberto sukurtą metodą, leidžiantį remiantis respondentų nuomone apie įrašytus trumpus sakininius tekstus, nustatyti kalbų, kalbų variantų, dialektų socialinį prestižą. Pateiktus tekstus skaito tas pats daugiakalbis asmuo (vadinamoji kaukė), apie kurį respondentai neinformuojami, ir kiti skaitovai. Jeigu pagal kaukės perskaitytus skirtingomis kalbomis tekstus respondentai skirtingai vertina jos išsilavinimą, profesiją, socialinį sluoksnį, charakterio savybes, tai galima laikyti

konkrečios kalbos prestižo vertinimu. Kostiučenko pasirinko Joanne K. Rowling „Hario Poterio“ pirmojo tomo teksto ištraukos vertimą į lietuvių, rusų ir lenkų kalbas (plg. p. 102). Daugiakalbių skaitovų – kaukių – vaidmenį turėjo atlikti vienas vyras ir trys moterys, o kiti tekstus skaitė savo gimtąja kalba. Tačiau po kritikų įvertinimo, kaip rašo autorė, reikėjo atsisakyti vyro skaitovo, nes jo tartyje buvo galima atpažinti lenkišką akcentą.

Kostiučenko atliko eksperimentus, pasitelkusi respondentais studentus iš Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos. Aprašydama savo tyrimą, ji išklė tokias hipotezes:

1. Respondentai skirtingai vertins kaukę, priklausomai nuo jos vartojamos kalbos.
2. Dėl skirtingos daugiakalbystės padėties trijuose Lietuvos miestuose kaukės vertinimas bus nevienodas.
3. Respondentų gimtoji kalba nulems kaukės vertinimą.
4. Savoji kalbinė etninė grupė bus vertinama geriau.
5. Studentai skirtingai vertins lietuvių, lenkų ir rusų kalbų socialinį statusą.

Autorė pažymi, kad buvo apklausti 416 studentų iš trijų Lietuvos miestų. Skaitytojams gali būti įdomu palyginti rezultatus pagal 15 semantinio diferencialo dimensių:

1. Lenkiškai kalbanti kaukė buvo įvertinta kaip mažo ūgio.
2. Lenkų kalbos vartotoja įvertinta kaip ne tokia graži kaip rusų ir lietuvių kalbų vartotojos.
3. Lietuviškai ir lenkiškai kalbančios kaukės įvertintos kaip nuobodesnės nei rusiškai kalbanti kaukė.
4. Lietuviškai kalbanti kaukė buvo laikoma inteligentiškiausia.
5. Sąžiningumo dimensijoje lietuvių kalbą vartojanti kaukė buvo įvertinta taip pat geriausiai.
6. Labiausiai pasitikinti savimi respondentams atrodė rusiškai kalbanti kaukė.
7. Simpatiščiausia respondentai laikė taip pat rusiškai kalbančią kaukę.
8. Skalėje „tingi – ambicinga“ visos skaitovės įvertintos teigiamai, bet geriausiai – rusiškai kalbanti kaukė.
9. Rusų kalbą vartojanti kaukė buvo įvertinta kaip įdomiausia.

10. Patikimiausia respondentams atrodė lietuviškai kalbanti kaukė.

11. Paslaugumo dimensijos vertinime lietuviškai kalbanti kaukė įvertinta geriau nei rusų kalbą vartojanti kaukė, lenkiškai kalbanti kaukė gavo geresnius įvertinimus nei rusiškai kalbanti kaukė.

12. Didelis skirtumas išryškėjo išsilavinimo dimensijoje: lietuviškai kalbanti kaukė buvo įvertinta kaip daug aukštesnį išsilavinimą turintis asmuo, nei lenkiškai kalbanti kaukė.

13. „Gerovės“ dimensijoje neišsiskyrė nei viena kaukė.

14. „Sėkmingumo“ dimensija parodė, kad lenkiškai kalbanti kaukė respondentų buvo įvertinta blogiausiai.

15. Komunikabilumo atžvilgiu kaukė pagal vartojamą kalbą aukščiausiai įvertinta, kai kalbėjo rusiškai, mažiau komunikabili respondentams atrodė lenkiškai kalbanti kaukė, mažiausiai komunikabili – lietuviškai kalbanti kaukė.

Autorė konstatuoja, kad dauguma apklaustųjų pasisakė prieš papildomų valstybinėse įstaigose vartojamų kalbų įvedimą ir dvikalbių gatvių pavadinimų legalizavimą (plg. p.216). Respondentai teigė, kad rusakalbiai Lietuvoje nepatiria gyventojų neigiamo požiūrio, o lenkai jaučiasi iš dalies blogiau vertinami. Tokio vertinimo priežastimi respondentai nurodė per aukštus Lietuvos lenkų reikalavimus ir ambicijas bei Lenkų partijos Lietuvoje politinę poziciją.

Autorė daro bendrą išvadą, kad trys kalbos Lietuvoje vertinamos nevienodai: geriausiai vertinama lietuvių kalba, po to seka rusų ir lenkų kalbos. Hipotezės, jog respondentų gimtoji kalba nulems kaukės vertinimą ar kad savoji kalbinė etninė grupė bus vertinama geriau, nepasitvirtino. Tačiau autorės teigimu, reikia neužmiršti, kad jos tyrimas atliktas, pasitelkus tik humanitarinių mokslų studentus iš trijų Lietuvos miestų – Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos.